

روز اعطاهات و آرك علم ايران
تريسيه هاراز

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه قم
دانشکده علوم انسانی

سازمان اطلاع‌رسانی و تبلیغات
جمهوری اسلامی ایران

۱۳۸۱ / ۵ / ۱۷

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

موضوع:

جابر بن یزید جعفی

و تفسیر او

استاد راهنما:
دکتر جعفر نکونام

استاد مشاور:
حجة الاسلام محمد علی تجری

نگارش:
ابوالفتح جمشیدی مطلق

زمستان ۱۳۸۰

۳۰۶۳۴

۴۱۶۳۴

تقدیم

به تو ای مسند نشین دلها

ای شکوهمندی دین، ای آفتاب یقین

تو که سپیده دمان بیلاق سبز نگاهت، شبم افشان است

بیا و لبهای خشکیده معرفتمان را آب ظهور بنوشان

پیشکش

به پدر و مادرم

آنانکه از ابتدا شهد گوارای ایمان و عشق به قرآن را در کام این ناچیز نشانند.

و همسرم

که مهربانی صمیمانه اش، بهترین همراهی ها را هدیه ام نموده است.

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

قدردانی و تشکر

بر خود لازم می‌دانم از تمامی استادان ارجمند بویژه جناب آقای دکتر جعفر نکونام، استاد محترم راهنما که مرا در تهیه این پایان‌نامه پیوسته یاری فرمودند و نیز از جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای محمد علی تجری که بنده را از مشاوره خویش بهره‌مند نمودند و همچنین جناب آقای دکتر محمد کاظم شاکر، جناب آقای دکتر محمد تقی دیاری، جناب آقای دکتر کریمی و جناب آقای دکتر سید رضا مؤدب استادان محترم گروه علوم قرآن و حدیث و نیز از تمامی استادانی که از ابتدای تحصیل بنده را مورد لطف و عنایت خویش قرار داده‌اند بخصوص اساتید محترم در دوره کارشناسی، آقایان: جُرفی، رجیبی، مختاری و مقیاسی، و جناب آقای محسن شبانکاره در دوره دبیرستان، همینطور از پدر و مادرم، آقای منوچهر استوار و همسر مهربان و فداکارم که با صبر و شکیبایی و تحمل سختیهای زندگی زمینه مساعد را برای نگارش این پایان‌نامه فراهم نمودند، تشکر و قدردانی نمایم.

چکیده

پایان نامه حاضر در یک مقدمه و چهار فصل به شرح زیر، تهیه و تدوین شده است: فصل اول مشتمل بر بررسی زندگی جابر و دوران حیات وی و ویژگیهای ایشان است. فصل دوم به بررسی شخصیت وی در کتب رجال و دیدگاه مخالفان و موافقان ایشان و معرفی اجمالی شاگردان وی می پردازد. فصل سوم حاوی روایات جابر در المیزان و تحلیل و بررسی آنها است. فصل چهارم مشتمل است بر کلیه روایاتی که از جابر در آثار تفسیری متقدمین و متأخرین نقل گردیده است.

«آنچه در این پایان نامه بدان دست یافته ایم، جایگاه ویژه جابر بعنوان شاگرد امام باقر و امام صادق علیه السلام در میان مفسرین تابعین است و تهیه و عرضه تفسیر جابر جعفی راوی موثق شیعی است.

کلید واژه:

قرآن کریم / بررسی سندی و دلالتی / تفسیر قرآن / جابر بن یزید / تفسیر جابر بن یزید.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲	مقدمه
۳	اهمیت موضوع
۳	پیشینه بحث
۴	هدف تحقیق
۴	روش تحقیق و مراحل آن

۷	فصل اول: زندگانی و حیات علمی جابر از ولادت تا وفات
۸	ولادت جابر
۸	وفات جابر
۸	عقیده جابر
۹	مشایخ و اساتید
۹	جابر و شاگردی امام باقر <small>علیه السلام</small>
۲۰	در محفل امام صادق <small>علیه السلام</small>
۲۱	استادان دیگر
۲۶	شاگردان جابر
۲۷	آثار علمی جابر
۲۷	ویژگیهای جابر
۲۷	کرامات جابر
۳۰	جابر صاحب اسرار
۳۰	مُبلَغ روایات ائمه:

۳۴	فصل دوم: بررسی شخصیت جابر از دیدگاه دانشمندان
۳۴	جابر از دیدگاه دانشمندان شیعه
۳۶	نظر امام صادق <small>علیه السلام</small> در باره جابر
۳۹	جابر از دیدگاه اهل سنت
۴۲	۱- کثرت روایات

۴۴	۲- اعتقاد جابر به مقام معنوی اهل بیت
۴۴	۳- تدلیس
۴۵	۴- جادوگری، پیروی از عبدالله بن سبأ و دیوانگی
۴۷	۵- دروغ، اعتقاد کفرآمیز و اعتراف
۵۰	۶- تشیع و اعتقاد به رجعت
۵۴	وثاقت شاگردان جابر

۶۸	فصل سوم: بررسی روایات جابر در المیزان
۶۸	بقره ۴۸/
۷۱	بقره ۱۶۵/
۷۲	بقره ۱۹۸/
۷۳	بقره ۲۱۹/
۷۴	آل عمران ۷/
۷۵	نساء ۴۷/
۷۷	نساء ۵۴/
۷۸	نساء ۵۹/
۷۸	نساء ۱۱۹/
۷۹	نساء ۱۵۹/
۸۰	مائده ۱۱۶/
۸۲	انعام ۸۳/
۸۳	اعراف ۴۰/
۸۴	اعراف ۴۴/
۸۵	اعراف ۴۶/
۸۶	انفال ۵۵/
۸۷	انفال ۶۰/
۸۸	توبه ۳/
۸۹	توبه ۱۲/
۹۰	توبه ۳۱/
۹۱	توبه ۶۷/
۹۱	توبه ۹۳/
۹۲	یوسف ۸۳/
۹۳	رعد ۲۱/
۹۴	رعد ۲۹/
۹۶	رعد ۴۱/
۹۷	رعد ۴۳/

۹۸	ابراهیم / ۲۴-۲۵
۱۰۰	ابراهیم / ۴۱
۱۰۱	حجر / ۲۴
۱۰۲	حجر / ۲۲
۱۰۳	اسراء / ۷۰
۱۰۴	کهف / ۹۵-۹۷
۱۰۴	مریم / ۵۷
۱۰۶	طه / ۱۱۵
۱۰۸	نور / ۲۵
۱۱۰	نور / ۳۶
۱۱۱	شعراء / ۲۱۹
۱۱۲	قصص / ۳۲
۱۱۳	لقمان / ۲۰
۱۱۴	احزاب / ۴۹
۱۱۵	ق / ۱۵
۱۱۷	قیامت / ۲۷-۳۰
۱۱۸	انفطار / ۱۹
۱۲۰	جمع‌بندی کلی از روایات جابر در المیزان

فصل چهارم: تفسیر جابر بن یزید جعفی

۱۲۳	«تفسیر سوره فاتحه»
۱۲۳	«تفسیر سوره بقره»
۱۲۳	«تفسیر سوره آل عمران»
۱۴۱	«تفسیر سوره نساء»
۱۴۸	«تفسیر سوره مائده»
۱۵۶	«تفسیر سوره انعام»
۱۶۱	«تفسیر سوره اعراف»
۱۶۴	«تفسیر سوره انفال»
۱۶۷	«تفسیر سوره توبه»
۱۶۹	«تفسیر سوره یونس»
۱۷۶	«تفسیر سوره هود»
۱۷۷	«تفسیر سوره یوسف»
۱۷۹	«تفسیر سوره رعد»
۱۸۲	«تفسیر سوره ابراهیم»
۱۸۴	«تفسیر سوره حجر»
۱۸۷	

ریزه‌ها و احادیث در علم ابراهیم
 تفسیر جابر

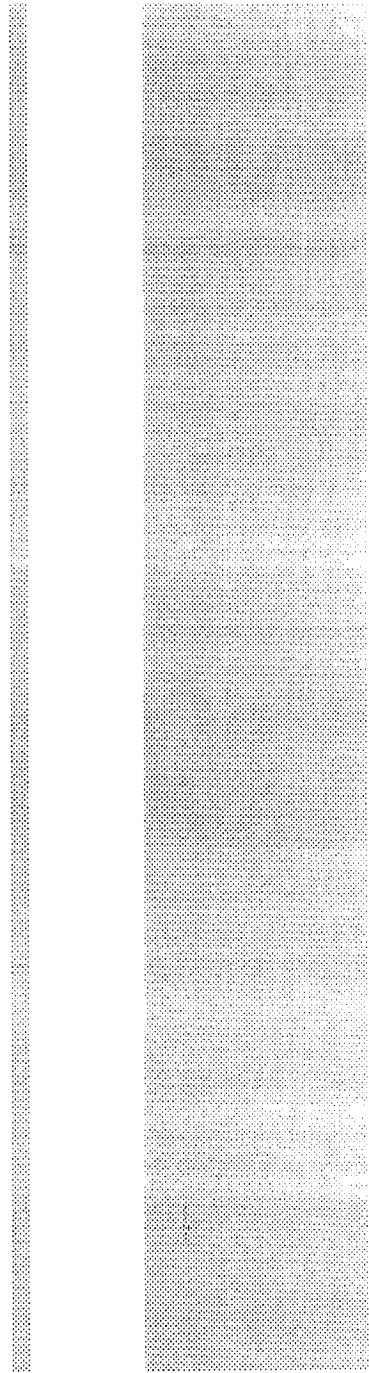
١٨٩	«تفسیر سوره نحل»
١٩١	«تفسیر سوره اسراء»
١٩٥	«تفسیر سوره كهف»
١٩٧	«تفسیر سوره مریم»
١٩٩	«تفسیر سوره طه»
٢٠٠	«تفسیر سوره انبیاء»
٢٠١	«تفسیر سوره حج»
٢٠٣	«تفسیر سوره نور»
٢٠٥	«تفسیر سوره فرقان»
٢٠٨	«تفسیر سوره شعراء»
٢١٠	«تفسیر سوره نمل»
٢١١	«تفسیر سوره قصص»
٢١٢	«تفسیر سوره عنكبوت»
٢١٣	«تفسیر سوره لقمان»
٢١٥	«تفسیر سوره سجده»
٢١٦	«تفسیر سوره احزاب»
٢١٨	«تفسیر سوره سبأ»
٢١٩	«تفسیر سوره فاطر»
٢٢٠	«تفسیر سوره یس»
٢٢٠	«تفسیر سوره صفات»
٢٢٢	«تفسیر سوره ص»
٢٢٣	«تفسیر سوره زمر»
٢٢٥	«تفسیر سوره غافر»
٢٢٦	«تفسیر سوره فصلت»
٢٢٧	«تفسیر سوره شوری»
٢٢٩	«تفسیر سوره زخرف»
٢٢٩	«تفسیر سوره دخان»
٢٣٠	«تفسیر سوره احقاف»
٢٣١	«تفسیر سوره محمد»
٢٣١	«تفسیر سوره فتح»
٢٣٤	«تفسیر سوره حجرات»
٢٣٤	«تفسیر سوره ق»
٢٣٥	«تفسیر سوره ذاریات»
٢٣٦	«تفسیر سوره نجم»
٢٣٨	«تفسیر سوره الرحمن»
٢٣٨	«تفسیر سوره واقعه»
٢٤١	«تفسیر سوره حدید»

٢٤٣	«تفسير سورة مجادلة»
٢٤٣	«تفسير سورة حشر»
٢٤٤	«تفسير سورة جمعة»
٢٤٥	«تفسير سورة تغابن»
٢٤٥	«تفسير سورة تحريم»
٢٤٦	«تفسير سورة قلم»
٢٤٧	«تفسير سورة حاقة»
٢٤٧	«تفسير سورة معارج»
٢٤٨	«تفسير سورة نوح»
٢٤٨	«تفسير سورة جن»
٢٤٩	«تفسير سورة مزمل»
٢٤٩	«تفسير سورة مدثر»
٢٥١	«تفسير سورة قيامت»
٢٥١	«تفسير سورة تكوير»
٢٥٢	«تفسير سورة انفطار»
٢٥٢	«تفسير سورة انشقاق»
٢٥٣	«تفسير سورة بروج»
٢٥٤	«تفسير سورة غاشية»
٢٥٥	«تفسير سورة فجر»
٢٥٦	«تفسير سورة ضحى»
٢٥٨	«تفسير سورة قدر»
٢٥٨	«تفسير سورة بينه»
٢٥٩	«تفسير سورة فيل»
٢٥٩	«تفسير سورة ماعون»
٢٦٠	«تفسير سورة كوثر»
٢٦٠	«تفسير سورة توحيد»
٢٦١	«تفسير سورة فلق»

٢٦٢ منابع و مأخذ

مقدّمه:

مقدمه

حدیث، بخشی عظیم از میراث فرهنگی انبیا و اولیای الهی است. گفتار و رفتار و تأییدها و اعتراض‌های عملی پیشوایان معصوم علیهم‌السلام راهنمای زندگی انسانهاست. شریعت راهی است که پیامبران خدا و امامان اهل بیت علیهم‌السلام برای دستیابی به زلال وحی گشوده و تشنگان کویر مادیت را به نوشیدن از این زمزم خوشگوار فرا خوانده‌اند.

محدثان مکتب عترت علیهم‌السلام روز و شب کوشیدند و زندگی در آواره‌گی و تنگ‌های فقر و گرسنگی و حتی پوسیدن در پشت دیوارها و سیاهچال‌های زندان را بر هم‌زبانی و همزیستی با حاکمان جور ترجیح دادند و بارها برای دیده‌بانی و پاسداری از فرهنگ نبوی و علوی بر چوبه‌های دار بالا رفتند. شناخت اندیشه‌ها، ایمان‌ها، تلاش‌ها، مشکلات، رنج و شادی و به‌طور کلی حیات سیاسی و اجتماعی محدثان ما را به فهم بهتر و دقیق‌تر روایات نزدیک می‌سازد و روند ارتباط بین انسان و فرهنگ وحی و آسمان را نشان می‌دهد.

زندگی‌نامه‌ی راویان موثق، دستور زندگی و راهنمای عملی همه‌ی علاقه‌مندان نشر و گسترش و تبلیغ و حاکمیت قرآن و حدیث بر جانها و جامعه‌هاست. شناخت زمینه‌ها و عوامل صدور احادیث، زندگی حدیث‌شناسان و ناقلان، راویان، افکار و اندیشه‌های حاکم در روزگار آنان و فرق و مذاهب فقهی و کلامی آن دوران، برای همه‌ی کسانی که مسؤولیت هدایت فرهنگی جامعه را بر عهده دارند و تمام علاقه‌مندان رشته‌های تاریخ و تراجم و حدیث مفید خواهد بود و عالمان دین را در انجام رسالت الهی به کار آید.

پژوهشی که در پیش دارید، کاوشی در باره‌ی «جابر بن یزید و تفسیر او» می‌باشد. جابر از شاگردان خاص امام باقر علیه‌السلام و امام صادق علیه‌السلام است که علمای رجال در باره ایشان اختلاف نظر دارند. در این مجموعه سعی شده است با تفحص در کتب رجالی شخصیت ایشان را

آنگونه که بوده است؛ به جویندگان علم و دانش معرفی کنیم. امید است که این چنین باشد، و در پایان روایات تفسیری ایشان را تحت عنوان تفسیر جابر گردآوری کرده ایم.

اهمیت موضوع

از آنجا که در باره شخصیت جابر اختلاف نظر وجود دارد. از یک طرف برخی ایشان را فردی غالی و قائل به تفویض معرفی می‌کنند؛ و از طرف دیگر گروهی از دانشمندان علم رجال ایشان را موثق و صاحب فضل و کمال می‌دانند؛ لذا ایجاب می‌کند که پژوهشی در باره شخصیت و روایات ایشان صورت گیرد و تا حق از باطل جدا گردد، و شک و شبهه نسبت به وی از بین برود.

پیشینه بحث

عالمان بزرگی مثل شیخ طوسی، شیخ کشی، ابوالعباس نجاشی، ابن شهر آشوب، ابن غضائری، ابن عقده، از سده‌های سوم و چهارم ضرورت شناخت و معرفی راویان حدیث و مؤلفان کتابهای حدیثی و تفسیری را احساس کرده و فرهنگ‌های رجالی ارزشمندی بدین منظور پدید آورده‌اند و پاپای تاریخ، علم رجال و تراجم باگرایشهای گوناگون تذکره نویسی و طبقات نویسی و نگارش شرح حال اصناف، خاکمان، شاعران، پزشکان و مشاهیر در رشته‌های مختلف و پیشرفت در زمینه شناخت و معرفی رجال حدیث هم گامهای بلندی برداشته است و پژوهشگران مخلص و پر تلاش در این میدان گام نهادند. قاموس الرجال و معجم الرجال الحدیث از آخرین کارهای بزرگ فقها و دانشوران شیعی در بازشناسی اسناد حدیث و راویان است. شرح حال جابر در این کتب رجالی به طور پراکنده آمده است، روایات تفسیری ایشان نیز در تفاسیر ماثور از قبیل تفسیر فرات کوفی، عیاشی، تفسیر قمی، تفسیر نورالثقلین، جامع البیان، الدرالمثور ذکر شده است. بنابراین کتاب مستقلی که به طور جامع به شرح حال و تفسیر وی پرداخته باشد نیافتیم، لذا پژوهش مزبور از این جهت کار جدیدی است.

هدف تحقیق

همانطور که گفته شد، شخصیت جابر مورد اختلاف علمای رجال واقع شده است، از آنجا که برخی از شاگردان ایشان متهم به غلو می‌باشند، جابر نیز به غلو متهم شده است. بنابراین هدف محقق، معرفی شخصیت واقعی جابر، شناسایی شاگردان غالی وی و گردآوری روایات تفسیری ایشان می‌باشد.

روش تحقیق و مراحل آن

روش تحقیق کتابخانه‌ای است، که با مراجعه به کتابخانه‌های مختلف از جمله: کتابخانه تخصصی علوم قرآن و حدیث آیه‌الله سیستانی و کتابخانه دارالحدیث، مطالب لازم فیش‌برداری نموده، سپس به تنظیم و نگارش موضوعات جمع‌آوری شده پرداختم مراحل تدوین به شرح زیر می‌باشد:

در ابتدا روایات تفسیری جابر در کتاب نورالثقلین گردآوری کردم، سپس به کمک رایانه تمام روایات تفسیری ایشان در کتب روایی شیعه و اهل سنت استخراج نمودم. این کتب به ترتیب کثرت مراجعه عبارتند از:

۱- نورالثقلین	۲- جامع البیان طبری
۳- تفسیر عیاشی	۴- تفسیر قمی
۵- تفسیر القرآن ابن کثیر	۶- تفسیر فرات کوفی
۷- کنزالدقائق مشهدی	۸- شواهد التنزیل
۹- احکام القرآن جصاص	۱۰- تبیان شیخ طوسی
۱۱- مجمع البیان طبرسی	۱۲- فتح القدير شوکانی
۱۳- تفسیر القرآن صنعانی	۱۴- تفسیر صافی فیض کاشانی

۱۵- معانی القرآن

۱۶- تفسیر سفیان ثوری

۱۷- تفسیر مجاهد

۱۸- تفسیر قرطبی

در مرحله بعد با مراجعه به کتب مذکور آیات قرآنی مربوط به روایات را مشخص و تدوین نموده سپس هر حدیث را در ذیل آیه مورد نظر نگاشته‌ام؛ که حاصل آن احیاء تفسیر جابر، که فصل پایانی پژوهش به خود اختصاص می‌دهد. فصلهای اول و دوم با مراجعه به کتب رجالی و تاریخی فیش برداری و تنظیم و تدوین شده است. با رجوع به تفسیر المیزان حدود پنجاه روایت از جابر استخراج نموده سپس با عنایت به دیدگاه علامه نسبت به حدیث مربوط به بررسی سندی و دلالتی و تحلیل آن پرداخته‌ام، با گردآوری و تنظیم آن، فصل سوم پایان‌نامه حاصل شد. با عنایت خدای متعال و راهنمایی‌های استادان بزرگوار بویژه استاد دکتر جعفر نکونام بدین گونه رساله تدوین گردید. امید است مورد استفاده قرآن پژوهان قرار گیرد.